

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

заснований у 2007 р.

Випуск 60

КИЇВ – 2020

УДК 338.483(082)

ББК 65.433я43

Г35

ISSN 2308-135X

Географія та туризм: науковий журнал /ред. кол.: Запотоцький С.П. (гол. ред.) та ін. – К.: Альфа-ПК, 2020. – Вип. 60 – 96 с.

У збірнику висвітлено актуальні питання теорії та практики туризму, країнознавчих досліджень, проблем регіонального розвитку, теорії та практики природничої географії.

Для фахівців сфери туризму, наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів.

Головний редактор: *Запотоцький Сергій Петрович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Заступник головного редактора: *Любіцева Ольга Олександрівна*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Відповідальний секретар: *Сировець Сергій Юрійович*, кандидат географічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Члени редколегії: *Антоненко Володимир Степанович*, доктор географічних наук, професор, Київський університет культури, м. Київ, Україна. *Антонюк Наталія Володимирівна*, доктор історичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Бабушко Світлана Ростиславівна*, доктор педагогічних наук, доцент, Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ. *Бучко Жанна Іванівна*, кандидат географічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна. *Гукалова Ірина Володимирівна*, доктор географічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна. *Дністрянський Мирослав Степанович*, доктор географічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Зеленська Любов Іванівна*, доктор педагогічних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна. *Колотуха Олександр Васильович*, доктор географічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна. *Кристеф Віліян*, кандидат географічних наук, доцент, Економічний університет, м. Варна, Болгарія. *Мальська Марта Пилипівна*, доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Михайленко Валерій Петрович*, кандидат хімічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Муніч Нелла Володимирівна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Олійник Ярослав Богданович*, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Плахотнік Ольга Василівна*, доктор педагогічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Поляк Ольга Вікторівна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Рудковський Олександр Володимирович*, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Самойленко Віктор Миколайович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Сарменто Жоао*, кандидат географічних наук, доцент, Університет Мінью, м. Брага, Португалія. *Сніжко Сергій Іванович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Сокол Тетяна Георгіївна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна. *Стебельський Ігор*, доктор географічних наук, професор, Віндзорський університет, м. Віндзор, Канада. *Ткач Олег Іванович*, доктор політичних наук, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Уварова Ганна Шекетівна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна. *Хільчевський Валентин Кирилович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Цвих Володимир Федорович*, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Чепурда Лариса Михайлівна*, доктор економічних наук, професор, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна. *Яворська Вікторія Володимирівна*, доктор географічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, м. Одеса, Україна.

АДРЕСА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: м. Київ, МСП-680, проспект Глушкова, 2-а. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра країнознавства та туризму, тел. 521-32-49.

Зареєстровано Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ 23969-13809 ПР від 11.05.2019.

Наукове фахове видання України, географія. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р., № 886.

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 28 грудня 2020 р., протокол №7.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

<i>Миронець Н.Р., Романів О. Я., Ярошенко О.В.</i> ПРИРЕЧЕНІ НА СМЕРТЬ: АБОРТИ І АБОРТНИЙ ТУРИЗМ	3
<i>Бударіна К.О., Шаран Л.О., Бондар Н.П., Губеня В.О.</i> ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КРАФТОВОЇ КАВ'ЯРНІ У ЗАКЛАДІ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ	10
<i>Матвієнко Н.М., Матвієнко В.М.</i> ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯПОНІЇ	16
<i>Удовиця О.Ф., Шекера С.С.</i> ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА УПРАВЛІНСЬКИХ КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	26
<i>Соколовський В.А., Щоголева І.В.</i> ІВЕНТ-ТУРИЗМ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІПРОВ'Я ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	33
<i>Нестерчук І.К.</i> ГАСТРОНОМІЧНИЙ БРЕНД ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ)	43
<i>Гладкий О.В., Килівник В.С.</i> ДОСВІД СТВОРЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ МЕДИКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ МУЗЕЙНОЇ КОЛЕКЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ САНАТОРІЮ «АВАНГАРД» М. НЕМИРІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	57

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

<i>Батиченко С.П.</i> ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	65
<i>Смочко Н.М.</i> ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ АГРАРНИХ МОНОСИСТЕМ	73

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

<i>Смілий П.М., Мельничук М.М.</i> ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД РІЧКИ РОСТАВИЦЯ	86
<i>ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ</i>	93

СОДЕРЖАНИЕ

I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

<i>Миронець Н.Р., Романів О.Я., Ярошенко О.В.</i> ОБРЕЧЕННЫЕ НА СМЕРТЬ: АБОРТЫ И АБОРТНИЙ ТУРИЗМ	3
<i>Бударина Е.А., Шаран Л.А., Бондарь Н.П., Губеня В.А.</i> ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ КРАФТОВОГО КАФЕ В УЧРЕЖДЕНИЯ СФЕРЫ ГОСТЕПРИИМСТВА	10
<i>Матвиенко Н.Н., Матвиенко В.Н.</i> ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ ЯПОНИИ	16
<i>Удовиця О.Ф., Шекера С.С.</i> ПРИЧИНЫ И ПРОФИЛАКТИКА УПРАВЛЕНЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В СФЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА	26
<i>Соколовский В.А., Щёголева И.В.</i> ИВЕНТ-ТУРИЗМ СРЕДНЕГО ПРИДНЕПРОВЬЯ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ	33
<i>Нестерчук И.К.</i> ГАСТРОНОМИЧЕСКИЙ БРЕНД ТЕРРИТОРИИ (НА ПРИМЕРЕ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛЕСЬЯ)	43
<i>Гладкий А.В., Киливник В.С.</i> ОПЫТ СОЗДАНИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННОЙ МЕДИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ И ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКОЙ МУЗЕЙНОЙ КОЛЛЕКЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ САНАТОРИЯ «АВАНГАРД» Г. НЕМИРОВ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ	

II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И СТРАНОВЕДЕНИЯ

<i>Батыченко С.П.</i> ОСОБЕННОСТИ СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКЕ В СТРАНАХ ЕВРОПЫ	65
<i>Смочко Н.М.</i> ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ МОНОСИСТЕМ	73

III. ЕСТЕСТВЕННАЯ ГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

<i>Смилый П.Н., Мельничук М.М.</i> ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД РЕКИ РОСТАВИЦА	86
---	----

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ	93
-----------------------	----

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

<i>Myronets N.R., Romaniv O.Y., Yaromenko O.V.</i> DOOMED TO DEATH: ABORTIONS AND ABORTION TOURISM	3
<i>Budarina K.O., Sharan L.O., Bondar N.P., Gubanya V.A.</i> EXPEDIENCY OF INTRODUCING A CRAFT CAVE IN A HOSPITALITY INSTITUTION	10
<i>Matviienko N. M., Matviienko V.M.</i> TOURIST-RECREATIONAL RESOURCES OF JAPAN	16
<i>Udovitsa O.F., Shekera S.S.</i> CAUSES AND PREVENTION OF MANAGEMENT CONFLICTS IN THE FIELD OF ACTIVITY OF HEADS OF DOMESTIC ENTERPRISES OF THE TOURIST BUSINESS	26
<i>Sokolovsky V.A., Shchegolieva I. V.</i> EVENT TOURISM OF THE MIDDLE DNIEPER REGION AS A STRATEGIC DIRECTION OF REGIONAL DEVELOPMENT	33
<i>Nesterchuk I.K.</i> GASTRONOMY BRAND OF THE TERRITORY (ON THE EXAMPLE OF THE CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF THE RIGHT-BANK POLISSIA)	43
<i>Gladkey O.V., Kilivnuk V.S.</i> THE EXPERIENCE OF NON-STATE MEDICAL-TECHNOLOGICAL AND LOCAL HISTORY MUSEUMS' COLLECTION CREATION ON THE TERRITORY OF SANATORIUM "AVANGARD" IN NEMYRIV CITY, VINNITSYA REGION	57

II. CURRENT PROBLEMS OF SOCIAL GEOGRAPHY AND COUNTRY STUDIES

<i>Batychenko S.P.</i> FEATURES OF FAMILY POLICY IN EUROPE	65
<i>Smochko N.M.</i> LAND RESOURCE POTENTIAL OF THE TRANSCARPATHIAN REGION AS A FACTOR OF AGRICULTURAL MONOSYSTEM DEVELOPMENT	73

III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE

<i>Smilii P.M., Melniychuk M.M.</i> ECOLOGICAL ASSESSMENT OF SURFACE WATER QUALITY OF ROSTAVYTSIA RIVER	86
---	----

INFORMATION ABOUT AUTHORS	93
---------------------------	----

Смочко Наталія Михайлівна,
кандидат географічних наук, доцент, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна,
e-mail: natazak@ukr.net

ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ АГРАРНИХ МОНОСИСТЕМ

Метою даної роботи є аналіз земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області та основних тенденцій ефективності його використання. Особливого значення набувають вивчення питання оптимізації використання земель у гірських та передгірських зонах Карпат, оскільки специфічні природнокліматичні та морфологічні умови даного регіону і реорганізація території землекористувачів загострюють проблему ефективного розвитку аграрного сектора й екології відтворення земельних ресурсів.

Методика. В дослідженні використані загальнонаукові методи, зокрема аналіз, науковий синтез, аналітичний метод, методи порівняння та узагальнення. Для дослідження сучасного стану земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області використовувалися відомості Головного управління Держгеокадастру у Закарпатській області та статистичні матеріали Головного управління статистики у Закарпатській області. Для досягнення поставленої мети були використані порівняльно-географічний, статистичний методи дослідження.

Наукова новизна. У статті висвітлені тенденції, підходи та особливості використання земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області. Досліджено його просторову диференціацію, проаналізовано компонентну структуру земельного фонду Закарпатської області та визначено інтенсивність цільового використання земельних ресурсів регіону. Проведена загальна оцінка використання земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області як основного фактору розвитку аграрних моносистем та визначені напрями його раціонального використання. Визначено, що характерною особливістю земельних ресурсів області є невисокий рівень використання площ, придатних для виробництва сільськогосподарської продукції, також відбувається суттєве вилучення земель під господарське та житлове будівництво.

Практичне значення. Результати даного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі закладів освіти; при розробленні державних і регіональних програм розвитку аграрної сфери народного господарства; для підготовки нових нормативних, програмних і методичних документів.

Ключові слова: земельно-ресурсний потенціал, землекористування, земельні угіддя, сільськогосподарські угіддя, посівні площі.

Смочко Наталья Михайловна,
кандидат географических наук, доцент,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Мукачевский государственный университет, г. Мукачево,
Украина, e-mail: natazak@ukr.net

ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ МОНОСИСТЕМ

Целью данной работы является анализ земельно-ресурсного потенциала Закарпатской области и основных тенденций эффективности его использования. Особое значение приобретают изучение вопроса оптимизации использования земель в горных и предгорных зонах Карпат, поскольку специфические природно и морфологические условия данного региона и реорганизация территории землепользования обостряют проблему эффективного развития аграрного сектора и экологии воспроизводства земельных ресурсов.

Методика. В исследовании использованы общенаучные методы, в частности анализ, научный синтез, аналитический метод, методы сравнения и обобщения. Для исследования современного состояния земельно-ресурсного потенциала Закарпатской области использовались сведения Главного управления Госгеокадастра в Закарпатской области и статистические материалы Главного управления статистики в Закарпатской области. Для достижения поставленной цели были использованы сравнительно-географический, статистический методы исследования.

Научная новизна. В статье освещены тенденции, подходы и особенности использования земельно-ресурсного потенциала Закарпатской области. Исследовано его пространственную дифференциацию, проанализировано компонентную структуру земельного фонда Закарпатской области и определено интенсивность целевого использования земельных ресурсов региона. Проведена общая оценка использования земельно-ресурсного потенциала Закарпатской области как основного фактора развития аграрных моносистем и определены направления его рационального использования. Определено, что характерной особенностью земельных ресурсов области является низкий уровень использования площадей, пригодных для производства сельскохозяйственной продукции, также происходит существенное изъятие земель под хозяйственное и жилищное строительство.

Практическое значение. Результаты данного исследования могут быть использованы в учебном процессе учебных заведений; при разработке государственных и региональных программ развития аграрной сферы народного хозяйства; для подготовки новых нормативных, программных и методических документов.

Ключевые слова: земельно-ресурсный потенциал, землепользование, земельные угодья, сельскохозяйственные угодья, посевные площади.

UDC 911.3:30/33(477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.73-85>

Smochko Nataliia Mykhailivna,

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine,
e-mail: natazak@ukr.net

LAND RESOURCE POTENTIAL OF THE TRANSCARPATHIAN REGION AS A FACTOR OF AGRICULTURAL MONOSYSTEM DEVELOPMENT

The purpose of this work is to analyze the land resource potential of the Transcarpathian region and the main trends in the efficiency of its use. The study of land use optimization in the mountainous and foothills of the Carpathians is of particular importance. The specific climatic and morphological conditions of the region and the reorganization of land use exacerbate the problem of effective development of the agricultural sector and ecology of land reproduction.

Method. General scientific methods, including analysis, scientific synthesis, analytical method, methods of comparison and generalization been used in the study. To study the current state of land and resource potential of the Transcarpathian region, information from the Main Department of the State Geocadastre in the Transcarpathian region and statistical materials of the Main Department of Statistics in the Transcarpathian region have been used. To achieve this goal, comparative geographical and statistical research methods have been used.

Scientific novelty. The article highlights the trends, approaches and features of land use potential of the Transcarpathian region. Its spatial differentiation has been investigated, the component structure of the land fund of the Zakarpattia region has been analyzed and the intensity of the target use of the land resources of the region has been determined. A general assessment of the use of land resources of the Transcarpathian region has been done as a major factor in the development of agricultural monosystems and identified areas of its rational use. It has been determined that a characteristic feature of the land resources of the region is the low level of area use suitable for agricultural production, there is also a significant withdrawal of land for commercial and residential construction.

Practical meaning. The results of this study can be used in the educational process of educational institutions; in the development of state and regional programs for the development of the agricultural sector of the national economy; for the preparation of new regulatory, program and methodological documents.

Key words: land resource potential, land use, lands, agricultural lands, sown areas.

Постановка проблеми. В умовах реформування земельних відносин важливого значення набуває організація використання земель сільських територій. Сільськогосподарське виробництво охоплює близько 70% всієї території країни, тому від напряму використання цієї території у виробничих цілях залежить не тільки ефективність сільського господарства, але й екологічний стан ландшафтних структур, тобто умови життя, роботи і відпочинку населення. Це вимагає постійного пошуку щораз більш ефективних методів і способів просторової організації аграрних систем, використання та збереження, відтворення земельно-ресурсного потенціалу у народному господарстві на всіх рівнях (країна, область, район, сільська громада).

Слід зауважити, що питанню дослідження аграрних територіальних систем активно приділяли і приділяють увагу вчені різних галузей знань. Однак вивчення аграрних систем здійснювалося в умовах генералізації поведінки досліджуваного об'єкту до процесу монорозвитку. При цьому, вченими цифровий вираз процесу монорозвитку як динаміка абсолютних даних певного виду, що характеризують найвищий рівень генералізації, подавався, як правило, як додаткова характеристика об'єкту дослідження.

Відповідно перед нами стоїть завдання розглянути природно-ресурсний потенціал як важливий чинник формування аграрних утворень, що розглядаються нами як моноаграрні системи. Також, особливого значення набувають питання оптимізації використання земель у гірських та передгірських зонах Карпат, оскільки специфічні природнокліматичні та морфологічні умови даного регіону і реорганізація території землекористувань загострюють проблему ефективного розвитку аграрного сектора й екології відтворення земельних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються дослідження земельно-ресурсного потенціалу та проблем аграрного землекористування висвітлювались у працях як географів, так і економістів, зокрема І. К. Бистрякова, П. П. Борщевського, А. О. Варламова, С. Н. Волкова, О. Д. Гнаткович, Г. Д. Гуцуляк, Б. М. Данилишина, А. С. Даниленка, Д. С. Добряка,

О. С. Дорош, Т. О. Євсюкова, М. А. Лендела, З. П. Паньків, М. Д. Пістуна, В. П. Руденка, А. Я. Сохнич, Н. М. Ступеня, О. Г. Топчієва, А. М. Третяка, М. А. Хвесика та інших. Проте проблематика щодо комплексних досліджень використання, формування, оцінки земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області в контексті моноаграрних систем в регіональному вимірі залишилися поза увагою. Слід зауважити, що саме аналіз наявних земельних угідь за категоріями, структурою сільськогосподарських угідь та посівних площ у розрізі адміністративних районів Закарпатської області, що виступає передумовою здійснення зонування регіону з метою виявлення просторової організації використання земель у господарстві області вивчено недостатньо. Ці обставини визначають актуальність, формування мети та завдань досліджень.

Метою дослідження є аналіз земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області та основних тенденцій ефективності його використання.

Вклад основного матеріалу. Структура природно-ресурсного потенціалу України є унікальною для країн Європи. Так, найважливішим стратегічним ресурсом країни в суспільно-географічному аспекті є природно-ресурсний потенціал, основою якого виступають земельні ресурси. Основна складова частина земельно-ресурсного потенціалу залучена до процесу сільськогосподарського виробництва – родючі землі, які є одночасно частиною земельного фонду країни. Як зазначають М. М. Питуляк, М. Р. Питуляк для аналізу використання земельних ресурсів необхідно застосовувати як натуральні (природні), так і вартісні показники, на основі аналізу яких можна виявити особливості землекористування у різних районах області [12, с. 190].

Земельний фонд Закарпатської області станом на 01.01.2018 р. становив 1275,3 тис. га, з них тільки 451,3 тис. га, або 35,4% тобто лише третину території займають сільськогосподарські угіддя (в середньому по Україні – 71,0%) (рис. 1) [6]. У їх структурі найвищу частку займає рілля 200,0 тис. га. Її площа є найменшою серед інших областей України.

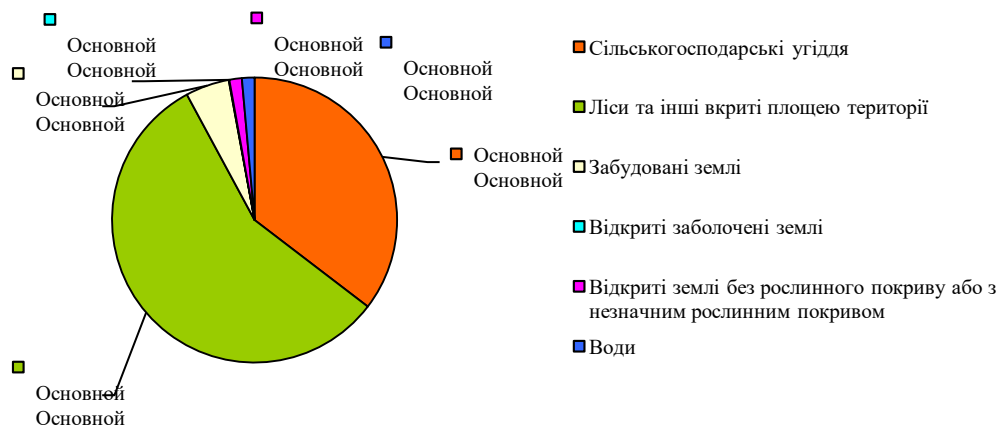

Рис. 1. Структура земельного фонду Закарпатської області за основними видами угідь (01.01.2018 р.) [6;10]

Тобто, як бачимо, Закарпатська область відноситься до регіонів із низькою землезабезпеченістю. Значну частину території регіону займають гори (близько 80%) та заліснені площі (56,7% від загальної території області відводиться на ліси та інші лісовкриті площі), що складають 723,6 тис.га. Зокрема, лісистість території на рівні адміністративних районів має екстремальні значення 14,2% для Берегівського району і 78% для Рахівського районів. Аналіз структури та динаміки земельних площ за цільовим призначенням, що приведена у табл. 1., засвідчує, що відбувається суттєве вилучення земель під господарське та житлове будівництво.

Площа забудованих земель Закарпатської області становить 63,3 тис. га (5% загальної площі), що на 17,4 тис. га. більше, ніж в 2010 році. З них під житловою забудовою знаходиться 47,7%, 25,6% – це території, що використовуються для відпочинку, землі транспорту і зв'язку – 20,6% та промисловості – 6,1%. Найбільш забудованими є Ужгородський (5,9 тис. га за виключенням території обласного центру, площа якої становить 1,7 тис. га), Виноградівський (4,9 тис. га), Берегівський (4,4 тис. га) та Тячівський (4,3 тис. га) райони. В Іршавському, Хустському і Мукачівському районах цей показник коливається від 2,9 до 4,1 тис. га, а в решті районах – 2 тис. га, маючи найменші значення у Воловецькому і Перечинському районах – по 1,3 тис. га в кожному.

Структура земельного фонду Закарпатської області, тис. га*

Призначення земельних площ	1996	2000	2004	2010	2018
Всього земель (територія), у тому числі:	1275,3				
- сільськогосподарські угіддя	475,9	471,1	477,2	471,2	451,3
- ліси та інші лісовкриті площі	716,0	718,0	720,5	724,1	723,6
- забудовані землі	38,8	43,0	43,9	45,9	63,3
- відкриті заболочені землі	0,8	0,8	1,0	0,8	0,9
- відкриті землі без рослинного покриття	16,3	14,4	14,8	15,0	18,0
- води	18,1	18,2	18,3	18,3	18,2

*Складено за даними Головного управління статистики у Закарпатській області [10]

Характерною особливістю земельних ресурсів Закарпатської області є невисокий рівень використання площ, придатних для виробництва сільськогосподарської продукції, адже у загальній площі країни вони складають тільки 1,1%, орні землі – 0,6%. Сільськогосподарська освоєність території області складає 35,4%, а з усіх сільськогосподарських угідь розораними є лише 44,3%, що вдвічі менше, ніж в середньому по Україні (80,9%) [6].

Показники забезпеченості сільськогосподарськими угіддями та ріллею в розрахунку на одного жителя найнижчі в Україні та в Карпатському регіоні і становить відповідно 0,37 та 0,16 га, при середньому по Україні 0,89 га та 0,69 га, а по регіону Карпат – 0,46 га та 0,28 га. Показники сільськогосподарського використання території змінюються в межах 18,4% в Свалявському і до 70,3% в Берегівському районах. Понад 50% цього показника мають ще три райони: Мукачівський – 55,9%, Ужгородський – 57,3%, Виноградівський – 65,7%. Проте у семи районів його значення не перевищує 30%.

Дуже велику територіальну диференціацію серед різних видів функціонального використання земельного фонду має показник розораності території. Частка орних земель в загальній площі адміністративних районів змінюється (від 1,05% для Рахівського до 51,8% для Берегівського). Причому величиною розораності до 10% характеризуються шість районів. Значних резервів для збільшення площ ріллі немає, адже Закарпатська область виділяється щодо наявності лісів та інших лісовкритих площ в цілому (7,7% лісів та інших лісовкритих площ України та 32,3% Карпатського регіону) та в розрахунку на одну особу (в Україні – 0,2 га, в Карпатському регіоні – 0,37, в області – 0,58), тому потрібно раціонально використовувати наявний фонд орних земель [10].

Нормативна грошова оцінка ріллі та перелогів в Закарпатській області складає 27268,00 гривень за гектар (станом на 01.01.2020 р.), що на 1268 гривень є вищою від середньої нормативної грошової оцінки 1 га ріллі та перелогів по Україні, та на 6378 гривень нижчою, від найвищого показника по Україні (Черкаська область) [3].

Під поверхневими водами в Закарпатській області зайнято 18,2 тис. га (1,4%). Найбільші площі водного дзеркала у Виноградівському (2,8 тис. га – 4% його площі), Мукачівському (2,7 тис. га – 2,6%), Хустському (2,2 тис. га – 2,2%) та Берегівському (2 тис. га – 3,1%) районах, найменші – у Воловецькому (0,3 тис. га – 0,6%) та Свалявському (0,4 тис. га – 0,6%) районах. Із загальної території, що знаходиться під внутрішніми водами, природні водотоки займають 10,2 тис. га (або 56,1% площі даного виду угідь), штучні водотоки – 5,7 тис. га (30,6%), штучні водосховища – 1 тис. га (5,6%) і ставки – 1,2 тис. га (5,3%).

Площа відкритих заболочених земель Закарпатської області становить 824,2 га (0,1% території області). Найбільші їх площі знаходяться в Ужгородському (351,7 га), Берегівському (265,0 га) та Виноградівському (113,7 га) районах. У Великобезнянському, Воловецькому Тячівському та Хустському районах заболочених земель не зареєстровано, а в інших районах їх площі незначні.

Відкритих земель без рослинного покриття в Закарпатській області значно більше, ніж заболочених – 18 тис. га. Найбільші площі відкритих земель знаходяться в Тячівському (3,0 тис. га, що становить 1,7% площі району), Міжгірському (2,5 тис. га – 2,2%) та Великобездіянському (2,1 тис. га – 2,6%) районах. В шести районах площа відкритих земель не перевищує 400 га і перебуває в межах 269 (Свалявський) – 398 (Воловецький район) га, в Іршавському районі площа розглядуваного виду земель становить 470,0 га (в цих районах частка відкритих земель в загальній території перебуває в межах 0,4-0,7%), а в решті районів – перевищує 1050 га.

Значне місце в структурі сільськогосподарських угідь посідають сіножаті – 6,5 тис.га (21,0%) і пасовища – 5,3 тис.га (28,8%). Сіножаті в Закарпатській області займають 92,2 тис. га. В двох районах – Берегівському і Виноградівському – їх площа становить по 1,2 та 1,3 тис. га, в чотирьох – від 2,3 до 5 тис. га, в трьох – від 6,1 до 7,1 тис. га і в чотирьох районах вона перевищує 10 тис. га, займаючи в Тячівському і Рахівському районах відповідно 15,3 і 17,5 тис. га території. Частка сіножатей в структурі земельного фонду має екстремальні значення 1,9 (Виноградівський та Берегівський райони) – 11,3% (Хустський район). В двох районах Закарпатської області питома вага даного виду угідь не перевищувала 2%, в шести районах була від 3,7 до 7,7%, а в п'яти питома вага сіножатей становила понад 8%.

Слід зазначити, що 61% загальної площі сіножатей області розташований на ділянках із крутизною схилів понад 7°. При цьому 33% площі цих угідь мають ухил території від 10 до 15°, а на 14% площі крутизна перевищує 15°.

Серед адміністративних районів найбільші площі угідь з ухилом території 10-15° в Рахівському (11,7 тис. га), Міжгірському (3,2 тис. га) і Свалявському (2,9 тис. га) районах, на які в підсумку припадає 76,7% загальної площі угідь з вказаною крутизною схилів. Щодо крутизни схилів понад 15°, то значно більші, ніж інші райони, площі сіножатей з цим ухилом мають Міжгірський (4,5 тис. га), Тячівський (2,6 тис. га) і Воловецький (2,5 тис. га) райони, на території яких знаходиться 77,4% площі угідь цієї групи.

Вартість сіножатей Закарпаття становить 613,07 млн. грн. Нормативна грошова оцінка природних сіножатей в Закарпатській області складає 6 522 гривень за гектар (станом на 01.01.2020 р.), що на 522 гривень є вищою від середньої нормативної грошової оцінки 1 га природних сіножатей по Україні [3].

За ухилом території пасовища на території Закарпатської області в цілому розподіляються так: 30,9% їх площі має крутизну схилів до 1°, а майже половина (49,4%) розташована на схилах з крутизною понад 7°, з яких 21,8% має кут ухилу території, що перевищує 15°. Біля п'ятої частини площі пасовищ (19,7%) відзначаються ухилом території від 1° до 7° [5].

Найбільші площі пасовищ, віднесених до категорії гірських, знаходяться на території Рахівського (15,6 тис. га), Міжгірського (9,2 тис. га) і Тячівського (6,9 тис. га) районів, що в підсумку складає 84% площі даного виду угідь.

Найбільші площі пасовищ з крутизною схилів понад 15° розташовані в Тячівському (8,5 тис. га або 41,9% загальної площі цієї категорії угідь в районі), Міжгірському (7,8 тис. га – 64,5%), Воловецькому (4,5 тис. га – 69,2%) та Рахівському (4 тис. га – 32%) районах [5].

Багаторічні насадження Закарпаття займають площу 37,1 тис. га, що в структурі земельного фонду пересічно по області становить 2,3%, а в структурі сільськогосподарських угідь – 6,0%.

Зонування території Закарпатської області за площею багаторічних насаджень дозволяє виділити три групи районів:

- з площею багаторічних насаджень від 0,1 до 0,4 тис. га, включає п'ять адміністративних районів – Великоберезнянський (121 га), Воловецький (200), Перечинський (221), Рахівський (304), Свалявський (418 га);

- площа багаторічних насаджень знаходиться в межах 2,8 – 3,7 тис. га, охоплює чотири райони – Берегівський (2,8 тис. га), Виноградівський (3 тис. га), Ужгородський (3,3 тис. га) та Іршавський (3,7 тис. га);

- включає три райони з найбільшою площею багаторічних насаджень – Хустський (4 тис. га), Мукачівський (4,2 тис. га) і Тячівський (4,8 тис. га) [5].

В структурі багаторічних насаджень Закарпатської області 75,4% загальної площі даного виду угідь припадає на сади, а 22,4% становлять виноградники. Виноградники в Закарпатській області є тільки на території шести адміністративних районів та в м. Ужгороді (94 га). Основні їх масиви знаходяться в районах, територія яких розміщена на Закарпатській низовині (82,6% від загальної в області площі), а також в Іршавському (1067 га) та Тячівському (39 га) районах. Розміщення садів по адміністративних районах області, у зв'язку з тим, що вони складають 3/4 площі даного виду угідь, повторює, а по суті визначає розташування багаторічних насаджень в цілому.

За крутизною схилів найбільші площі багаторічних насаджень розташовані на угіддях, що мають ухил 3-5° і 5-7° (площа кожної з цих груп становить 5,5 тис. га або 23,5% від загальної площі даного виду угідь) та 7-10° (5,3 тис. га або 22,6%). Найбільше багаторічних насаджень з крутизною схилів понад 7° знаходиться в Тячівському (2 тис. га) та Хустському (1,7 тис. га) районах. На угіддях

з крутизною схилів до 1° знаходиться 9,4% загальної площі багаторічних насаджень, від 1 до 2° – 3%, 2-3° – 8,5%, 10-15° – 6,8% і з ухилом території понад 15° – 2,6% загальної їх площі в області [5].

Слід зазначити, що багаторічні насадження Закарпатської області, зважаючи на виключно сприятливі ґрунтово-кліматичні та орографічні умови для їх розвитку, мають недостатнє розповсюдження. В п'ятьох адміністративних районах їх частка в структурі земельного фонду складає від 0,2 до 0,6%, в трьох районах від 2,7 до 3,9% (Тячівському – 2,7%, Ужгородському – 3,8% та Іршавському – 3,9%) і тільки в Хустському, Берегівському, Мукачівському та Виноградівському районах питома вага багаторічних насаджень знаходиться в межах від 4 до 4,5% їх території.

Середня грошова оцінка багаторічних насаджень за 1 гектар в Україні станом на 01.01.2020 року складає 49 тис. грн. за 1 гектар. Грошова оцінка багаторічних насаджень Закарпатської області станом на 01.01.2020 р. складала 37 072,18 грн. за га, що на 29942, 92 грн. менше від найвищого показника (Харківська область) та на 9980,97 грн. за 1 га вище від найнижчої вартості (Львівська область) [3].

На розвиток різних типів сільськогосподарських підприємств і їх територіальну організацію суттєвий вплив мають орографічні умови. Внаслідок орографічних умов територія області є неоднорідною і умовно поділена на три природно-географічні зони: низинну, передгірську, гірську, де формуються відповідні типи сільськогосподарських угідь, які розташовані досить нерівномірно.

Найсприятливіші агрокліматичні умови, більш родючі ґрунти (дерново-підзолисті) та 61,3% території сільськогосподарських земель розташовано на Притисянській низовині. Це територія низинної природно-економічної зони Закарпаття, яка займає 3,3 тис. км² (25,6 % від загальної площі). До її складу входять: Берегівський, Виноградівський, Мукачівський, Ужгородський райони, де зосереджені основні масиви ріллі (60,7%). Також низинна зона характеризується найбільшою питомою вагою багаторічних насаджень (%), які представлені переважно виноградниками та садами, що відіграють важливу роль в розвитку сільського господарства краю. Решта – це землі передгірної і гірської зон, які зосереджені в несприятливих природно-кліматичних умовах, мають погану експозицію (схили, у т.ч. західно-північної орієнтації), складається з незначних окремих ділянок [13].

Передгірська природно-економічна зона охоплює 3,8 тис. км² (29,5 % від загальної площі). До її складу входять Іршавський, Хустський та Тячівський райони. На вулканічні та високотерасові передгір'я припадає близько 13% площ ріллі. Товарною продукцією рільництва є технічні культури та овочі. В даній зоні є найбільш сприятливі умови для розвитку садівництва і виноградарства, в процесі яких забезпечується найефективніше використання схилівих земельних ділянок. Адже, ухил до 2° мають площі на 204 тис. га, 2-5 – 25 тис. га, 5-7 – 30 тис. га, 7-10 – 37 тис. га, 10-15 – 6 тис. га і понад 15 – близько 5 тис. га. На схилах понад 5° практично нема нееродованих ґрунтів [5].

Територія гірської природно-економічної зони становить 5,7 тис. км² (44,8% від загальної площі області). Охоплює Великоберезнянський, Перечинський, Свалявський, Воловецький, Міжгірський, Рахівський райони. В структурі земельного фонду цих районів під лісовою рослинністю зайнято 70% їх територій. Спостерігається найбільша питома вага сіножатей, пасовищ та полонини, що створює сприятливі умови для розвитку тваринництва м'ясного напрямку та переробки екологічно чистої продукції побічного користування лісу в гірських районах – Тячівському, Рахівському та Міжгірському. Їх площа складає понад 30 тис. га. Це землі державного запасу, які виділяються для випасання худоби місцевими органами влади. Частка ріллі дещо перевищує 26% усього її обласного фонду.

Економічна оцінка 1 га ріллі гірських районів області в 6 разів менша, ніж низинного Виноградівського. Частка сільськогосподарських угідь не перевищує 28,6%, а ріллі – 10,4% [3]. Причому переважна частина орних земель в цих районах розташована на схилах з крутизною понад 3°. Найбільші площі ріллі з ухилом території понад 7° знаходяться у Міжгірському (5,1 тис. га), Воловецькому (4,1 тис. га) і Великоберезнянському (2,8 тис. га) районах. Понад 30% орних земель із вказаним ухилом території мають Свалявський (33,3%) та Перечинський (32,4%) райони, а в Рахівському районі на землях з такою крутизною розміщено 23,5% ріллі. Такі земельні угіддя є найбільш ерозійно небезпечними. Їх використання повинно бути виваженим та ретельно обґрунтованим і обов'язково супроводжуватися застосування комплексної системи протиерозійних заходів, що враховують особливості існуючих в кожному конкретному випадку умов. Частка забудованих земель тут найменша і не перевищує 2% території під водою до 1%.

Оцінка 1 га сільськогосподарських угідь за середньодержавною шкалою в Закарпатській області становить 98, в Івано-Франківській – 91, Львівській – 84, Чернівецькій – 135 балів [15].

Важливим елементом природно-географічних умов, які визначають напрями та ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу області є ґрунти. Вони виступають найціннішим ресурсом, який впливає не тільки на територіальну структуру земельного фонду. Ґрунтовий покрив області досить складний. Утворення різних генетичних груп ґрунтів пов'язане із геологічною будовою і рельєфом, кліматичними умовами, ґрунтоутворюючими породами, органічним світом та господарською діяльністю людини. В цілому ґрунтово-ресурсний потенціал області оцінюється як середньо-родючий з неглибоким гумусовим горизонтом та високою кислотністю. Найбільш інтенсивно використовуються дернові ґрунти, які сформувалися в басейнах рік Тиси і Латориці. Оглеєність характерна для всього профілю, і для покращення їх продуктивності необхідно застосувати різні види меліорації. У знижених заплавах рік поширені лучні і болотні ґрунти. Вони перезволожені і після осушення використовуються як кормові угіддя, а в окремих частинах як орні землі. На пологих схилах і високих терасах рік поширені буроземно-підзолисті ґрунти, вони кислі і для підвищення їх продуктивності необхідно проводити агротехнічні і меліоративні заходи: вапнування, гіпсування тощо. На крутих схилах і вершинах гір переважають кам'яністі ґрунти. У гірських агроландшафтах найбільш родючими є луко-буроземні ґрунти [14].

Останнім часом в області спостерігається прогресуюче погіршення якісного стану ґрунтового покриву, що проявляється у виснаженні і зниженні родючості ґрунтів, погіршенні їх фізико-хімічних властивостей та забрудненні отрутохімікатами, радіонуклідами, солями важких металів. Дуже гострою проблемою стало погіршення якості сільськогосподарських угідь та скорочення їх площі (за 90-ті рр. на 1,3%), через наявність в їх складі кислих (345,7 тис. га), заболочених (90,1), перезволожених (51,5), підданих водній ерозії (141,6), кам'янистих (103,6 тис. га) земель. Орні землі також піддані процесам деградації ґрунтового покриву. Їх площі (22%) піддані водній ерозії, 51% мають підвищену кислотність, 32 – заболочені, 27 – перезволожені, 8% – кам'яністі.

Багаторічна інтенсивна експлуатація земельних ресурсів призвела до поширення ерозійних процесів, засолення і окислення ґрунтів, зменшення в них вмісту гумусу, а також до руйнування їх структури. Даючи низький економічний ефект при землеробському використанні, такі ґрунти екологічно приречені на повне відмирання. Для поновлення родючості таких земель доцільно, навіть необхідно, вивести їх із ріллі на консервацію, тобто їх поновлення буде проходити природним шляхом без великих витрат ресурсів. Зменшення їх розораності буде сприяти оптимізації структури агроландшафтів.

Загалом площа земель, що потребують консервації, складає 865,4 тис. га, у тому числі: площа деградованих земель – 368,3 тис. га, площа малопродуктивних земель – 463,1 тис. га, площа техногенно забруднених земельних ділянок – 34,0 тис. гектарів. Протягом 2019 року заходи щодо консервації земель не здійснювалися. У стадії консервації перебуває 22,7 тис. га земель [5].

За останні 25 років площа еродованих ґрунтів зросла більше, ніж у 2 рази. Загальна площа еродованих земель в області складає 9,8 тис.га, що є високим показником для малоземельної Закарпатської області. Ця тенденція, на нашу думку, не є позитивною, оскільки основні площі сільськогосподарських угідь, переважна частина виробничих фондів, значний трудовий і науковий потенціал зосереджені у реформованих сільськогосподарських підприємствах. Подрібненість господарств не дозволяє комплексно і ефективно використовувати наявні земельні угіддя, порушується сівозміна і раціональна структура посівних площ, не враховуються зональні особливості та якісні характеристики земель. Тому у найближчі роки за дієвої підтримки держави діяльність недержавних сільськогосподарських підприємств повинна зрости.

Особливості геологічної будови території Закарпатської області зумовлюють широкий розвиток в її межах, особливо в гірській частині, небезпечних екзогенних геологічних процесів.

За звітний період локальна активізація ЕГП (зсувів, селів та бокової ерозії водотоків) відмічена на території Тячівського, Рахівського, Свалявського і Перечинського адміністративних районів Закарпатської області. Згідно доповіді Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації «Про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2019 рік», у 2019 році на території області утворилися 2 нові зсуви загальною площею $0,001956 \text{ км}^2$ ($0,0003 \text{ км}^2 + 0,001656 \text{ км}^2$) та відмічена повна або часткова активізація 4-х раніше закарстованих зсувів на площі $0,02814 \text{ км}^2$ ($0,01 \text{ км}^2 + 0,005 \text{ км}^2 + 0,01034 \text{ км}^2 + 0,0028 \text{ км}^2$) [5]. На території області в поточному році зафіксоване сходження селевих потоків по 7-ми водотоках, загальна площа басейнів яких складає $19,4671 \text{ км}^2$. По двох водотоках селеві потоки сходили також під час повені 2001 року (загальна площа басейнів $0,2937 \text{ км}^2$), а по інших 5-ти –

вперше (загальна площа басейнів 19,1734 км²) [5]. Найбільш істотним фактором зниження продуктивності земельно-ресурсного потенціалу і зростання деградації агроландшафтів є водна ерозія ґрунтів. Досить інтенсивно розвиваються процеси лінійного розмиву та яро утворення. Активізація бокової ерозії у 2019 році відмічена в правому борту р. Шопурка на ділянці довжиною біля 0,25 км. (за межами від с. Кобилецька Поляна Рахівського району). Господарські об'єкти в зоні дії бокової ерозії відсутні.

Значні площі систематично піддаються вітровій ерозії. Найбільш загрозливі явища спостерігаються в ґрунтовому покриві, який значно деградований і, таким чином, виведено з ладу значні площі продуктивних земель. Тож, у структурі земель значні площі займають ґрунти з незадовільними властивостями (деградовані та інші малородючі ґрунти).

Потерпає ґрунтовий покрив від негативного впливу автомобільного транспорту. Особливо це стосується узбіч автомобільних доріг. Зелені смуги вздовж доріг забруднені бензином, мастилами, брудом із вмістом токсичних речовин. Проблеми забруднення ґрунтів пересувними джерелами є більш ніж серйозними і потребують запровадження жорстких обмежень з метою покращення стану довкілля.

Необхідно зазначити, що дані щодо моніторингу поширення та розвитку ЕГП на досліджуваній території можуть бути далекими від реальних із-за недостатнього фінансування робіт. Так, пооб'єктним планом ДП «Західукргеологія» на 2019 рік передбачено фінансування робіт по об'єкту на суму 390,8 тис. грн., в той час як для виконання геологічного завдання проектом передбачено щороку проведення комплексу польових та камеральних робіт на суму 1445,0 тис. грн. з підрядними роботами або 1434,0 тис. грн. – без останніх.

Частка земель природоохоронного призначення в Закарпатській області становить 12,4% її території. Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами наведений в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами (станом на 01.01.2019 р.)**

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ				% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ
	загальнодержавного значення		місцевого значення		
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га	
Природні заповідники	-	-	-	-	-
Біосферні заповідники	1	58035,8	-	-	32,12
Національні природні парки	3	87964,3	-	-	48,68
Регіональні ландшафтні парки	-	-	2	14961,9558	8,28
Заказники, у тому числі:	19	9218,0*	56	7098,9159*	9,0
ландшафтні	1	1026,0	2	208,6	0,7
лісові	3	1173,0*	18	4244,5159*	3,0
ботанічні	8	1237,0*	23	1456,4*	1,5
загальнозоологічні	4	5071,0*	1	75,0	2,8
орнітологічні	1	606,0	1	49,9	0,3
ентомологічні	-	-	1	9,8	0,0
іхтіологічні	-	-	5	524,0*	0,3
гідрологічні	1	105,0	5	530,7*	0,4
загальногеологічні	1	0,0*	-	-	0,0
палеонтологічні	-	-	-	-	-
карстово-спелеологічні	-	-	-	-	-
Пам'ятки природи, у тому числі:	9	192,0*	329	388,0521*	0,32
комплексні	1	22,0	-	-	0,02
ботанічні	6	128,0*	40	65,8321*	0,1
лісові	1	42,0	-	-	0,03
зоологічні	-	-	1	1,0	0,0
гідрологічні	1	0,0*	250	202,02*	0,1

геологічні	-	-	38	119,2*	0,07
Заповідні урочища	-	-	12	2546,1*	1,41
Ботанічні сади	1	86,414	-	-	0,05
Дендрологічні парки	-	-	2	34,9	0,02
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	38,0	34	138,282	0,1
Зоологічні парки	-	-	-	-	-
Разом	34	155534,514*	435	25168,2058*	100

* - площа об'єктів природно-заповідного фонду без дублюючих територій ** складено за даними Головного управління статистики у Закарпатській області [10]

3. Розподіл площі природно-заповідного фонду в адміністративних районах наведений в табл.

Таблиця 3

Природно-заповідний фонд Закарпатської області*

Райони	Загальна площа ПЗФ (тис. га)	Кількість об'єктів ПЗФ	Частка ПЗФ у загальній площі району	Питома вага ПЗФ району в загальнообласній площі
<i>Всього по області</i>	159,1	464	12,5	100
Берегівський	0,3	20	0,5	0,2
Великобerezнянський	39,2	25	48,4	24,6
Виноградівський	1,6	17	2,3	1,0
Воловецький	1,5	16	2,8	0,9
Іршавський	8,2	20	8,7	5,2
Міжгірський	41,1	54	35,2	25,8
Мукачівський	0,5	25	0,5	0,3
Перечинський	3,5	27	5,5	2,2
Рахівський	42,5	108	22,5	26,7
Свалявський	0,1	18	0,1	0,1
Тячівський	16,2	63	8,9	10,2
Ужгородський	2,2	43	2,5	1,4
Хустський	2,3	28	2,3	1,4

*складено автором за даними Державної служби статистики України [10].

Найбільші площі земель природоохоронного призначення знаходяться на території Рахівського – 42,5 тис. га, що складає 22,5% площі його території та Міжгірського – 41,0 тис. га (35,2% території) районів, сумарна частка яких в загальній площі земель природоохоронного фонду складає 52,5%, а найменшу питому вагу мають Берегівський та Хустський райони – відповідно 0,2 та 1,4%. Зазначимо, що в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки території, на яких розміщені об'єкти природно-заповідного фонду, віднесені до такого типу територій, що потребують особливої уваги з боку держави. У цьому документі запропоновано застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку, зокрема сформовані стратегічні завдання за напрямом «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану навколишнього природного середовища», найважливішими серед яких є: збільшення площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду; створення природоохоронних територій міжнародного значення; забезпечення збереження, відновлення та збалансованого використання природоохоронних територій; стимулювання формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення навколо природоохоронних територій і визначення економічного механізму стимулювання створення та збереження природоохоронних територій; забезпечення охорони земель, відтворення екосистем, удосконалення структури земельних угідь та напрямів господарської діяльності; адаптація до зміни клімату територій та найбільш вразливих галузей і забезпечення розвитку об'єктів і територій національної екологічної мережі; забезпечення розвитку та удосконалення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, створення центрів його моніторингу; забезпечення розвитку екологічної освіти; створення інформаційних еколого-освітніх центрів в установах природно-заповідного фонду; сприяння підвищенню рівня поінформованості населення про екосистемні послуги [4].

Але, стратегічні завдання, які приводяться в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, сформовані насамперед як природоохоронні та економічні. Суспільно-географічні аспекти, практично, не зачіпаються. А такі завдання повинні містити в своєму складі і суспільно-географічні стратегічні завдання, реалізація яких має забезпечити такий перспективний монорозвиток окремих просторових заповідних моносистем Закарпатської області, який дозволить мінімізувати вплив суспільно-географічного рельєфу на стан природних систем і органічно поєднати взаємоіснування та взаємофункціонування суспільно-географічного рельєфу й природних систем. Сформуємо такі стратегічні завдання як приклади для окремих заповідних моносистем. Вони представлені в таблиці 4.

Таблиця 4.

Приклади стратегічних завдань для забезпечення перспективного монорозвитку окремих просторових заповідних моносистем Закарпатської області*

Назви прикладових заповідних просторових моносистем в Закарпатській області**	Мета розвитку заповідних моносистем	Стратегічні завдання для досягнення мети	Спосіб виконання завдань
Заповідники: Карпатський біосферний заповідник Національні парки: «Ужанський», «Зачарований край», «Синевир»	Недопущення і попередження наближення біфуркаційної межі, тобто тотальний контроль монорозвитку просторової геосистеми.	Здійснення екзогенної охоронної діяльності держави всіх підсистем і елементів моносистеми – від окремих живих організмів до великих природних комплексів.	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою регулюючих заходів розвитку моносистем, створення наглядових структур, розробка заборонних регуляторів щодо здійснення людиною будь-якої діяльності.
Заказники Резервати природи Пам'ятки природи	Не допущення і попередження наближення біфуркаційної межі для окремих підсистем моносистеми, тотальний контроль їх розвитку для забезпечення монорозвитку просторової геосистеми.	Здійснення екзогенно-ендогенної охоронної діяльності за окремими підсистемами чи елементами – цінними рідкісними рослинами, унікальними птахами, цінними лісонасінневими ділянками тощо.	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою регулюючих заходів щодо розвитку окремих підсистем чи елементів моносистем, створення наглядових структур, розробка заборонних регуляторів щодо здійснення будь-якої господарської діяльності.
Регіональні ландшафтні парки: «Притисянський», «Синяк» Парки: парк санаторію «Карпати» Ботанічні сади: ботанічний сад Ужгородського національного університету	Прискорення відбрунькування нових систем після переходу біфуркаційної межі, сприяння поверненню досліджуваної просторової системи в попередній стан моносистемності з функціонуванням на якісно новому рівні.	Забезпечення спеціальними господарствами в моносистемах охорони та покращення природних ландшафтів з метою реалізації інтересів відпочиваючих та дозвіл будівництва баз відпочинку, готелів та інших закладів, які можуть виокремлюватися після збільшення масштабів і диверсифікації діяльності в нові відпочинкові моносистеми.	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою і спеціальними господарствами регулюючих заходів щодо розвитку окремих підсистем чи елементів моносистем, створення наглядових структур, розробка регуляторів щодо здійснення людиною рекреаційної діяльності та виокремлення нових відпочинкових моносистем.

* Розробка автора ** Формуються на базі об'єктів природо-заповідного фонду національного значення з 34 об'єктів природо-заповідного фонду національного значення у Закарпатській регіоні

Таким чином, реалізація окреслених в таблиці 1 стратегічних завдань має забезпечити поетапне досягнення стратегічної мети – такого перспективного монорозвитку окремих просторових заповідних моносистем Карпатського регіону, який зрівноважуватиме стани суспільно-географічного рельєфу і природних систем та забезпечуватиме їх комфортне співфункціонування.

Для цього необхідно збільшити площу просторових заповідних моносистем Карпатського регіону. Якщо зараз, як зазначають Л. Петрова, П. Третяк, в Українських Карпатах відносна частка заповідних об'єктів становить майже 13% площі, причому територіально найбільше охорона лісових ландшафтів забезпечується у Рахівсько-Чивчинській (40,6%), Зовнішньокарпатській (21,9%), Вододільно-Верховинській (21,6%) і Полонинсько-Чорногірській (12,9%) фізико-географічних областях, то на цьому фоні недостатньо охоплені охороною унікальні для України ландшафти Передкарпаття (4,6%), Вулканічних Карпат (2,9%) та Закарпатської низовини (5,2%) [11]. Петрова Л., Третяк П., наголошуючи, що об'єкти вищих категорій заповідності тут майже зовсім відсутні, пропонують для оптимізації регіональної мережі лісових заповідних об'єктів розвивати її у напрямі підвищення репрезентативності. Вони вважають, що для оптимізації ландшафтно-географічної репрезентативності доцільно нівелювати диспропорції в охопленні заповідним режимом природних комплексів Українських Карпат. У межах Передкарпаття, Вулканічних Карпат і Закарпатської низовини розширення мережі природно заповідного фонду треба здійснювати переважно за рахунок створення та збільшення площ об'єктів загальнодержавного значення. Це особливо стосується Львівської та Чернівецької областей, в яких відносна площа природно-заповідних територій є найнижча в регіоні [11]. Ми поділяємо точку зору Л. Петрової та П. Третяк, оскільки вона співпадає з нашими висновками.

Загальні висновки. Специфікою земельного фонду області є великі площі лісів, лісовкритих територій та обмежені ресурси земельних угідь сільськогосподарського призначення. У структурі земельного фонду регіону сільськогосподарські угіддя становлять тільки третину площі, в них переважає рілля, але за показниками земле забезпечення область посідає останнє місце в Україні. В розрахунку на 1 особу сільськогосподарських угідь припадає майже в 2,4 рази менше, ніж в середньому по Україні. Ще більша розбіжність проявляється щодо наявності ріллі, оскільки в розрахунку на 1 особу припадає 4,3 рази менше.

Наявність в області значної кількості прикордонних та суміжних територій впливає на особливості використання земельно-ресурсного потенціалу області завдяки наданню особливого статусу цим територіям.

Найбільші перспективи у сталому розвитку аграрного сектору економіки краю має низинна природно-економічна зона, де зосереджені найбільші площі сільськогосподарських угідь, а особливо ріллі. Враховуючи сприятливі агрокліматичні умови, тут культивуються овочі та фрукти, і є всі передумови для комплексної механізації по їх вирощуванню.

У південно-східній частині області знаходиться передгірська низовинна зона з висотами 100-120 м і незначним нахилом поверхні до р. Тиси. Ця територія характеризується сприятливими природно-кліматичними умовами для вирощування овочево-баштанних культур, плодово-ягідних насаджень, а також кукурудзи, картоплі, пшениці, вівса, ячменю.

На зростання можливостей збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в гірській зоні значний вплив має використання полонинських і лісових угідь.

Основними землекористувачами є недержавні сільгоспідприємства, хоча частка державних є ще значною. Закарпатська область має найбільші серед обласних регіонів запаси деревини. Вони переважно знаходяться у гірських і передгірних районах, відзначаються високою продуктивністю. Але через неконтрольовані обсяги заготівель деревини, що спостерігалися в останні десятиліття, відбувається нераціональне лісокористування, виснаження дереворесурсного потенціалу. Необхідна організація комплексного використання лісових ресурсів, як деревного, так і недержавного походження, науково обґрунтоване ведення лісового господарства.

Земельні ресурси постійно потребують підтримання та нарощування своїх властивостей, а з другого боку, сільському господарству, яке використовує земельні ресурси як основний засіб виробництва і природної продуктивної сили, органічно властива діяльність по збереженню та відтворенню їх в цій якості.

Доцільно відновлювати агроландшафти за рахунок біогенних добрив, виробництво яких базується на місцевих ресурсах органіки, підвищення біологічної активності ґрунтової біоти,

використання сидератів, насиченні сівозмін бобовими культурами як біологічних фіксаторів азоту атмосфери тощо. Таким чином, до пріоритетних напрямів у сфері охорони та раціонального використання земель слід віднести:

- вдосконалення системи землекористування, збереження контурно-смугових структур землекористування щодо забезпечення стійкості ґрунтового покриву і землеводоохоронної спрямованості агроландшафтів;
- проведення комплексних землемеліорацій;
- здійснення залуження змитой ріллі та ріллі на схилах більше 100 і виведення її з використання в рільництві;
- поступове виведення із обробітку з використанням виключно для сінокосіння 5,1 тис. га сільгоспугідь, що знаходяться в прибережних смугах;
- запровадження робіт по біомеліоративному поліпшенню сільгоспугідь на деградованих низькопродуктивних територіях.

Частка земель природоохоронного призначення в Закарпатській області становить 9,0% її території, що враховуючи складність екологічної ситуації в регіоні та унікальність природного середовища, зокрема, наявність значних масивів пралісів та інших екосистем, є недостатнім.

Землекористування гірських районів Закарпатської області, до яких відносяться Великоберезнянський, Воловецький, Міжгірський, Рахівський та Тячівський, має значну специфіку. Типовими гірськими районами можна вважати Рахівський та Великоберезнянський. В структурі земельного фонду цих районів під лісами знаходиться найбільша частина території – понад 70% і, навпаки, питома вага забудованих земель та територій під водою – найменша: відповідно до 2% та до 1%. Частка сільськогосподарських угідь в земельному фонді району не перевищує 23%, а ріллі – 6%. Переважна частина орних земель розташована на ділянках, що мають крутизну схилів понад 1°.

Зокрема, у Рахівському районі 41,2% ріллі знаходиться на ділянках з крутизною від 1° до 3° і 23,5% цього виду угідь мають крутизну від 3° до 7° та понад 7°. У Великоберезнянському районі на угіддях, що мають крутизну схилів більше 7° розміщено 65,1% ріллі. У Воловецькому та Міжгірському районах останній показник має найвище значення серед районів області – відповідно 87,2% та 32,3%.

Такі специфічні особливості структури земельного фонду гірських територій повинні враховуватись при обґрунтуванні напрямів його господарського використання. В існуючих в наш час умовах першочергового значення набуває раціоналізація аграрного, лісо- та природоохоронного землекористування.

Тому подальший розвиток господарських видів землекористування, зокрема, інтенсивність і територіальна організація виробництва, повинні виходити з необхідності раціонального використання природного середовища, його збереження і відтворення. Особливе і все зростаюче значення в Закарпатській області повинно належати природоохоронному землекористуванню.

Список використаних джерел:

1. Боршевський П. П. Шляхи структурних перетворень в агропромисловому комплексі / П. П. Боршевський // Економіка АПК. – 1995. – № 1. – С. 68-74.
2. Горлачук В. В. Розвиток землекористування в Україні / В. В. Горлачук. – К.: Довіра, 1999. – 254 с.
3. Грошова оцінка земель, 2020. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Офіційний сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://land.gov.ua/icat/otsinka-zemel/>
4. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
5. Доповідь Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації «Про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2019 рік». [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=308
6. Земельний довідник України: 2020. Інфографічний довідник. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://agropolit.com/storage/2020/Zemelniy_dovidnyk_2020.pdf?utm_source=mailchimp&utm_campaign=0300ccc2e1f0&utm_medium=page
7. Лендел М. А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку: монографія / М. А. Лендел – Ужгород: Карпати, 2006. – 216 с.
8. Лисецький А. С. Агропромисловий комплекс: сучасний стан і перспективи розвитку / А. С. Лисецький // Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 449-500.
9. Новаковський Л. Я. Регіональна земельна політика / Л. Я. Новаковський, М. І. Шквир. – К.: Урожай, 2006. – 133 с.
10. Офіційний сайт державної служби статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Петрова Л. Природно-заповідний фонд Українських Карпат / Л. Петрова, П. Третяк. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73661/20-Petrova.pdf?sequence=1>
12. Питуляк М. Земельно-ресурсний потенціал Тернопільської області та ефективність його використання в сучасних умовах господарювання / М. Питуляк, М. Питуляк // Наукові записки, 2018. – №1. – С. 190-196
13. Поп С. С. Природні ресурси Закарпаття. – 3-є вид. допов. / С. С. Поп – Ужгород: «Карпати», 2009. – 340 с.
14. Природні багатства Закарпаття. / Упоряд. В. Л. Бондар. – Ужг.: Карпати, 1987. – 284 с.

15. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.
16. Удовенко І. О. Оцінка та прогнозування використання земельно-ресурсного потенціалу території: теоретико-методологічний аспект / І. О. Удовенко, М. В. Шемякін, С. І. Кононенко // Агросвіт, 2020. – № 21. – С. 61-70

References:

1. Borshchevs'kyu P. P. Shlyakhy strukturnykh peretvoren' v ahropromyslovomu kompleksi / P. P. Borshchevs'kyu // Ekonomika APK. – 1995. – # 1. – S. 68-74.
2. Horlachuk V. V. Rozvytok zemlekorystuvannya v Ukraini / V. V. Horlachuk. – K.: Dovira, 1999. – 254 s.
3. Hroshova otsinka zemel', 2020. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan' heodeziyi, kartohrafiyita kadastru. Ofitsiynyy sayt. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://land.gov.ua/icat/otsinka-zemel/>
4. Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky, zatverdzhena postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnya 2020 r. # 695. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
5. Dopovid' Departamentu ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Zakarpat-s'koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi «Pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha Zakarpat-s'koyi oblasti za 2019 rik». [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: https://ecozakarpat.gov.ua/?page_id=308
6. Zemel'nyy dovidnyk Ukrainy: 2020. Infografichnyy dovidnyk. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: https://agropolit.com/storage/2020/Zemelnyy_dovidnyk_2020.pdf?utm_source=mailchimp&utm_campaign=0300ccc2e1f0&utm_medium=page
7. Lendyel M. A. Ahrarne vyrobnytstvo v Karpat-s'komu rehioni: suchasnyy stan, tendentsiyi, perspektyvy rozvytku: monohrafiya / M. A. Lendyel – Uzhhorod: Karpaty, 2006. – 216 s.
8. Lysets'kyu A. S. Ahropromyslovyy kompleks: suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku / A. S. Lysets'kyu // Rozmishchennya produktyvnykh syl i rehional'na ekonomika. – K.: KNEU, 2005. – S. 449-500.
9. Novakovs'kyu L. Ya. Rehional'na zemel'na polityka / L. Ya. Novakovs'kyu, M. I. Shkvyr. – K.: Urozhay, 2006. – 133 s.
10. Ofitsiynyy sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Petrova L. Pryrodno-zapovidnyy fond Ukrainy'skykh Karpat / L. Petrova, P. Tretyak. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73661/20-Petrova.pdf?sequence=1>
12. Pytulyak M. Zemel'no-resursnyy potentsial Ternopil's'koyi oblasti ta efektyvnist' yoho vykorystannya v suchasnykh umovakh hospodaryuvannya / M. Pytulyak, M. Pytulyak // Naukovi zapysky, 2018. – #1. – S. 190-196
13. Pop S. S. Pryrodni resursy Zakarpattya. – 3-e vyd. dopov. / S. S. Pop – Uzhhorod: «Karpaty», 2009. – 340 s.
14. Pryrodni bahat-stva Zakarpattya. / Uporyad. V. L. Bondar. – Uzhh.: Karpaty, 1987. – 284 s.
15. Rudenko V.P. Heohrafiya pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy. – L'viv: Svit, 1993. – 240 s.
16. Udoenko I. O. Otsinka ta prohnozuvannya vykorystannya zemel'no-resursnoho potentsialu terytoriyi: teorytyko-metodolohichnyy aspekt / I. O. Udoenko, M. V. Shemyakin, S. I. Kononenko // Ahrosvit, 2020. – # 21. – S. 61-70

Надійшла до редколегії 02.12.2020

Наукове видання

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

Науковий журнал заснований у 2007 р.

Випуск 60

Лабораторія геоінформації та туризму
кафедри країнознавства та туризму
географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ, проспект Глушкова, 2-а, к.318

Підписано до друку 30.12.2020. Формат 60x84/8 Папір офс.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум. – друк. арк.9,57.
Обл.- вид. арк. 9,6. Наклад 100. Замовлення № 05-0060.

Надруковано в ТОВ «Альфа-ПК», м. Київ, вул. Антоновича 125А
Свідоцтво про реєстрацію ДК 1806

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>